

פרשת עקב - 'מכלל הן אתה שומע לאו'

ד"ר חזות גבריאלי

"ולמדתם אותם את בניכם", בניכם ולא בנותיכם, דברי רבי יוסי בן עקיבה [לדבר בס']. מיכן אמרו: כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו בלשון הקודש ומלמדו תורה, ואם אין מדבר עמו בלשון קודש ואינו מלמדו תורה ראוי לו כאילו קוברו, שנאמר: "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בס", אם למדתם אותם את בניכם - למען ירבו ימיכם וימי בניכם, ואם לאו - למען יקצרו ימיכם. שכך דברי תורה נדרשים, מכלל הן לאו ומכלל לאו הן, (ספרי דברים, פיסקא מו, יט).

במדרש שלפנינו חידוש הלכתי, לפיו מוטלת על האב חובה ללמד את בנו את לשון הקודש. בנוסף לכך, בעל המדרש לומד גם עונש על מי שאינו עושה זאת, מתוך העיקרון: 'מכלל הן אתה שומע לאו'. המדרש מוצא לנכון לציין במפורש שזוהי מידת דרש מקובלת בתורה.

המדרש פותח בדיוק שנראה גם הוא כדרשה מן הסוג של 'מכלל הן אתה שומע לאו': "בניכם ולא בנותיכם". לא ברור מדוע ר' יוסי לא משתמש כבר כאן בהנמקה של מידת הדרש 'מכלל הן אתה שומע לאו'!

הכלל הזה עצמו שנוי במחלוקת בתלמודים, ושם הוא אינו מוצג כמידת דרש אלא כעיקרון פרשני למימרות או ללשון של אנשים (בנדרים ושבועות, ובחזו"ם). התלמוד תולה את המחלוקת הזו בר"מ ור' יהודה, אשר נחלקים במשנה קידושין סא ע"א לגבי **תנאי כפול**. לפי ר"מ צריך לכפול את התנאי, ומכאן שהוא סובר שמכלל לאו אנו לא שומעים הן, שאם לא כן לא היה כל צורך בכפילת התנאי. ר' יהודה החולק עליו, מסתפק בלאו או בהן משום שלדעתו ניתן ללמוד את הצד השני מדיוק בדברים.

מכאן עולה שר"מ אשר אינו מקבל את העיקרון 'מכלל לאו אתה שומע הן', יחלוק עליו גם בפרשנות המקרא. דרשתנו אם כן, הלומדת עונש על מי שאינו מלמד את בנו לדבר בלשון הקודש, נאמרה רק אליבא דר' יהודה, אולם ר"מ חלוק עליה.

המחלוקת בין ר"מ לבין ר' יהודה היא מחלוקת לוגית, כיצד יש לפרש משפטי תנאי: האם התנייה בכיוון אחד כוללת במשמעותה גם את הכיוון הנגדי או לא. אם אכן זהו הבסיס לשתי הדעות, אזי נראה כי לעניין זה אין הבדל בין לשון בני אדם לבין לשון התורה. לפי ר"מ ניתן לדיוק מכל אמירה חיובית את ההיפך לגבי המקרה ההופכי, ואילו לפי ר' יהודה – לא.

בשפת היומיום - הגרירה המטריאלית של ר"מ מבוטאת במילה 'אם' (=תנאי מספיק), ואילו הגרירה הסימטרית לפי ר' יהודה יכולה להיאמר בלשון: 'אם ורק אם' (=תנאי הכרחי ומספיק). זה אינו יחס של גרימה פסיקלית. זהו ביטוי לוגי לקשר סימטרי.

יש מקום לומר כי הכללים הללו עוסקים רק **במשפטי תנאי**, ודנים האם התנייה בכיוון אחד מלמדת גם על הכוונה בכיוון השני, או לא. אולם במשפט שבו יש רק חלק אחד הדיוק אינו קשור לכללים הללו.

המדרש פותח בדיוק 'ולמדתם אותם את בניכם', ומדייק 'ולא את בנותיכם'. כאן לא מוזכר הכלל 'מכלל הן אתה שומע לאו'. שאלנו מדוע באמת הוא לא מובא כבר בשלב הזה? בהמשך המדרש מובא הכלל הזה, אולם הוא מיושם על טענה מותנית בת שני חלקים שמופיעה בפסוקים, לפיה אם נלמד תורה ולשון הקודש יאריכון ימינו. כאן בא הכלל ומלמד אותנו שאם לא נעשה זאת לא יאריכון ימינו. הסיבה להבדל הזה נעוצה בהצעתנו לעיל. הכלל 'מכלל הן אתה שומע לאו' יכול להתיישם רק על משפטי תנאי, ולא על משפטים בני חלק אחד.

המיעוט של לימוד לבנות מתוך הציווי ללמד את הבנים הוא המידה של **מיעוט**, ולא 'מכלל הן אי אתה שומע לאו'. הכלל 'מכלל לאו אתה שומע הן' נאמר רק ביחס למשפטי תנאי, והוא כלל שונה.